

1. ÜNİTE: KELAM İLMİ

Konuda Geçen Bazı Kavramlar ve anlamları:

Kelam: İslâm Dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen ilimdir.

Esbâb-I Nüzul: Bir âyetin ne zaman, nerede, hangi şartlar içinde ve hangi olayla ilgili olarak indirildiği. Ayetlerin belli ihtiyaçlara göre inmesi.

Nübüvvet: Peygamberliğin imkânını, diğer peygamberlerin risâletini, vahyi, ilahi kitapları, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinin ispatını kapsayan kelam ilim

Fıkıh: Ebû Hanîfe'nin, "kişinin lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesi" şeklinde tarif ilim

Tahkiki İman: Hakikate, delile, tefekküre dayanan iman. Sağlam ve kökleşmiş iman.

Münezzeh: Allah'ın (c.c.) her türlü eksiklikten beri ya da uzak olması

Muttasıf: Allah'ın (c.c.) tüm kemal sıfatlara sahip olması

1. Kelam İlminin Tanımı, Konusu ve Amacı

Amacı açısından Kelam ilminin tanımı, kesin deliller kullanarak ve karşıt görüşlü kişi ve grupların ortaya attığı şüphe ve itirazları gidererek İslâm inanç esaslarını ispata güç kazandıran bir ilimdir.

Konusu açısından Kelam ilminin tanımı, Allah'ın zat ve sıfatlarından, peygamberlikle ilgili konulardan, başlangıç (mebde) ve sonları (meâd) bakımından varlıkların durumlarından (yaratılış ve ahiretten) İslâm esaslarına ve vahye bağlı kalarak bahseden bir ilimdir.

Kelam ilminin diğer isimleri:

- Dinin itikat esaslarını konu edindiği için **Akâid**
- Dinin aslını oluşturan akideyi, temel inanç ilkelerini kendisine konu edindiği için **Usûlü'd-dîn**
- Konularının ağırlığını Allah'a iman, Allah'ın birleşmesi (tevhid) ve sıfatları oluşturduğu için **İlm-i tevhîd**
- Fıkıhın inançla ilgili yönlerini ele aldığı için **Fıkıh-ı ekber** (en büyük fıkıh)
- Yöntem olarak daha çok düşünme ve akıl yürütmeyi seçtiği için **İlm-i istidlal** ve **nazar** gibi adlarla da anılmıştır.

Kelam ilminin üç temel konusu vardır: (usûl-i selâse)

- Tevhîd • Nübüvvet • Âhiret

Kelam hangi yönüyle Akaid ilminden ayrılır?

Akaid İslâm dininde inanç esaslarının açıklayıp anlatırken, Kelam ise inanç esaslarını İnanç akli ve mantıki yöntemlerle delillendirme ve ispat yoluna gider.

Kelam İlminin Amacı

- Kişinin imanını taklit düzeyinden kurtarıp tahkîkî bir iman derecesine yükseltmek.
- Doğru bilgi vererek insanları yanlış inançlardan korumak
- İslâm'a yönelik şüphe ve itirazları akli ve nakli delillerle çürüterek cevap vermek
- Hurafe ve batıl inançlar konusunda Müslümanları bilinçlendirmek
- Sapık düşünce sahiplerine karşı inanç esaslarını akli ve nakli delillerle korumak ve savunmak
- Amellerin bilinçli ve ihlaslı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak
- Diğer İslâm ilimleri için sağlam bir inanç temeli oluşturmak

2. Kelam ilminin Doğuşu ve Gelişmesi:

Kur'an'da Kelam İlminin Temelleri: Kur'an'da Kelam ilminin temel konuları akıl yürütmenin önemi, Allah'ın varlığı ve diğer inanç esasları açıklanmıştır. Bu açıklamalar Kelam ilminin doğuşuna temel teşkil etmiştir.

KELAM İLMİNİN TARİHİ SÜRECİNİ beş ayrı dönem halinde inceleyebiliriz:

1. Dönem:- Hz peygamber Dönemi: Peygamberimizin hayatta olduğu bu dönemde inanç alanında büyük bir problem ve ihtilaf ortaya çıkmamıştır.

2. Dönem:- Peygamberden sonra ilk fikri hareketler ve ihtilaflar devri ("Kelamın doğuşu"):

Hız. Peygamber'in vefatından hemen sonra yani Hicrî I. asrın sonları ile II. asrın başlarından itibaren gelişen fitrî ve siyasî olaylar, yeni anlayış ve yorumları da beraberinde getirmiştir. Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları artmıştır. siyasî ve itikadî mezhepler ortaya çıkmaya başlamıştır.

"Kelamın doğuşu" olarak adlandırılan bu dönemde yani **hicri II. Asırda- Üzerinde tartışılan konulardan bazıları şunlar idi: 1) büyük günah işleyeninin durumu, 2) iman-amel ilişkisi, 3) kader meselesi, 4) insanın filleri ve 5) hilafet meselesi ...**

İlk dönem İslâm âlimleri, bu yeni anlayış ve yorumlara karşı İslâm itikadını savunma ve açıklama ihtiyacını duymuşlardır.

Bu dönemin en önemli ismi, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'dir. Fıkıh-ı ekber adlı eserinde ibadet, amel ve ahlak konularının yanında inanç konularını da fıkıhın kapsamı içerisine almıştır.

İlk Siyasî Ve İtikadî Mezheplerin Ortaya Çıkışı:

3. Dönem: Mutezile ekolünün Ortaya Çıkışı:

Yaygın ve geleneksel görüşe göre Mutezile*, Hasan el-Basrî'nin* ders halkasından ayrılan Vâsıl b. Atâ'nın öncülüğünde bir ekol (mezhep) haline gelmişti.

*Hasan el-Basri: Tabiînin önde gelenlerindedir. Âlimdir. Hız. Ali'nin yanında yetişen Hasan-ı Basrî, Hız. Osman ve Hız. Abdullah bin Abbas gibi önde gelen sahâbelerle görüşmüştür.

*Mutezile: Vasil b. Ata tarafından kurulan ve inanç konularında aklı ön plana çıkaran itikadî mezhep

4. Dönem: Ehl-i sünnet mezhebinin ortaya çıkışı:

(Hicri III. Asırda Kelam İlmi) Bu dönemde Ehl-i Sünnet* belirgin bir şekilde ekolleşip **iki gruba** ayrılarak gelişmiştir.

Bunların **ilki** Ashâbu'l-hadîs olarak isimlendirilen ve Ahmed b. Hanbel'in öncülük ettikleri akımdır ki nasları anlamada sadece akılla hareket etme yaklaşımına karşı çıkararak kelam ilmine tepki göstermişlerdir.

İkinci grup Ehl-i Sünneti çoğunluğunu oluşturan, dinî esasları aklî ilkelerle yorumlayıp temellendirme yöntemini benimseyen akımdır. İbn Küllâb ve Hâris el-Muhâsibî bu akımın öncüleridir.

*(Ehl-i sünnet: İslâm dininin temel konularında Hız. Peygamber'in sünnetine ve sahabelerin yoluna uymayı ilke edinenlerin izlediği yolu ve yöntemi benimseyenler)

Hicri IV. Asırda Kelam İlmi: Ehli Sünnet Kelamcıları; Eş'ariyye Ve Maturidiyye Mezheplerinin Ortaya Çıkışı:

Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye olarak adlandırılan bu iki ekol, küçük farklarla **Sünnî inanç esaslarını belirleyip sistemleştirmişlerdir**. Gerektiğinde iman meselelerini aklî yollarla izah edip tevile başvurarak kelam metodunu kullanır hâle getirmişlerdir.

Ehl-i Sünnet ekollerinde bilginin kaynakları: 1) havass-ı selime, 2) akl-ı selim ve 3) haber-i sadık olarak kabul edilir. İslâm dinine göre bilgi elde etme yollarından biri olan ve herhangi bir etkenle kendisine ait özelliğini kaybetmemiş bulunan beş duyuya **havâss-ı selime** denir. Bunlar işitme, görme, koku alma, tatma ve dokunma duyularıdır. Akl-ı selim; sağduyu, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisidir. İnsanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla **akl-ı selim** denir. **Haber-i sâdik** ise hem peygamberlerin haber verdiği vahiyler hem de mütevatir haber için kullanılır.

Kelam İlminde Mütেকaddimin ve Mütעהhbirin Dönemi:

Kelam ilminde dönüm noktası kabul edilen İmam Gazzâlî'den önceki kelamcıları **mütেকaddimîn** (önceki dönem) kelamcıları, sonrakilere ise, **mütעהhbirîn** (sonraki dönem) kelamcıları denir.

Gazzâlî'den sonra yaşamış Mütעהhbirin Dönemi ünlü kelam âlimleri Fahreddîn er-Râzî, Muhammed el-Beyzâvî, Sa`düddîn Teftzânî, Seyyid Şerif Cürcânî, İbnü'l-Hümâm sayılabilir.

5. Dönem: Yeni ilm-i kelam dönemi: XIX. yüzyıldan günümüze kadar geçen süre ise kaynaklarımızda Yeni İlm-i Kelam dönemi olarak adlandırılmıştı. Bu dönemde kelam ilmi, felsefi bir görüş olarak materyalizmi bütün biçimleriyle reddeden, biyoloji ve psikoloji disiplinleri üzerinden gelen Darwinizm ve

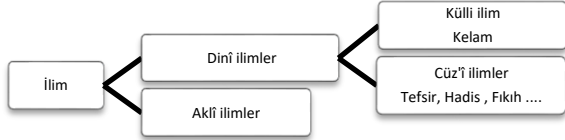
Freudizm akımlarının eleştirilerini cevaplayan, yeni felsefi akımları İslâm esasları açısından eleştiren, tabii bilimlerden yararlanarak Allah'ın (c.c.) varlığını kanıtlayan, İslâm'ın inanç ilkelerini açıklayan bir ilim durumuna gelmiştir.

3. Kelam ilminin İSLÂMÎ İLİMLERLE ilişkisi

İslâm âlimlerinin çoğunluğu kelamı önemli görmüş, onu öğrenip geliştirmenin farz-ı kifaye türünden bir yükümlülük olduğunu belirtmişlerdir.

Allah'ın varlığı ve birliği, peygamberliğin gerekliliği, ahiretin gerçekliği, ibadetlerin yanı sıra diğer dinî hükümlerin ispat yapılmadan diğer İslâmî esaslardan bahsetmek mümkün değildir.

İmam Gazzâlî nin İlim Tasnifi:

İmam Gazzâlî de *el-Mustasfâ adlı eserinde* “Dinî ilimler içinde **külli olan** kelamdır. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir gibi diğer ilimler ise **cüzî ilimlerdir.**”

Tefâzânî kelamı İslâmî ilimler içerisinde, “**eşrefü'l-ulûm**” olarak yani en önemli, en şerefli ilim olarak saymış ve onu şer'î hükümlerin esas ve dinî ilimlerin başı olarak zikretmiştir.

Aslında İslâmî ilimler birbirlerinden bağımsız birer disiplin değillerdir. Her biri kendi alanı içerisinde faaliyet gösterirken, gerek konu ve yöntem gerekse elde edilen veriler açısından birbirlerinden karşılıklı istifade ederler.

4. Kelam İlminin DIĞER İLİMLERLE ilişkisi

Kelam ilmi başta felsefe olmak üzere varlık âlemiyle ilgilenen diğer ilimlerle de ilişkilidir.

Felsefe 1) varlık, 2) bilgi ve 3) değer alanlarıyla ilgili problemleri, akılcı ve eleştirel yöntemlerle inceleyip temellendiren sistemli bilgi faaliyet olarak tanımlanabilir. Buradan hareketle **kelamın konusu ile felsefenin konusu aynıdır**. Her ikisi de varlık, bilgi ve değerler konusuyla ilgilenir. Ancak bu iki ilim dalının **amaçları ve takip ettikleri metot** birbirinden **farklıdır**. 1) Felsefe de kelam gibi varlıkların başlangıç ve sonlarından (mebde' ve meâd) bahseder. 2) Ancak bunu yaparken sadece aklın verileri ile hareket eder, dinî ve vahyi kaynak olarak belirleyici kabul etmez. Kelam ise dini meselelerde temel kaynak olan vahyi esas alır ve ele aldığı konulara din eksenli yaklaşır. 3) Ayrıca felsefeye göre insan için bilgi kaynakları sadece beş duyu ve akıldır. Kelamda ise insan bilgiyi üç kaynaktan elde eder: Doğru haber (haber-i sadık), duyu organlarının verileri (havass-ı selime) ve akıl (akl-ı selim)

5. Kelam İlminin Yöntemi

Kelam ilmi, ele aldığı konuları mantık kanunlarına uygun olarak akli bir yöntemle açıklar.

Kelam ilmi fizikî âlemlerle ilgili olarak duyu organlarının verilerini, akli konularda aklın ilkelerini, gaybî âlemi ve inanç alanı ile ilgili konularda ise vahyi esas almaktadır.

Kelam ilmi, genellikle tümevarım ve temsil yöntemlerini kullanır. **Tümevarım**, tek tek olgulardan, genel önermelere varan, bilinen olgu ve olaylardan hareketle genel bir kurala ya da sonuca ulaşan akıl yürütmedir.

Temsil ise, iki farklı şey arasındaki ortak bir özelliği bularak bunlardan birinin sahip olduğu özelliğin diğerinde de bulunduğu sonucuna ulaşmaktır. Görünene dayanarak görünmeyeni dillendirmek ya da bilinenden hareketle bilinmeyenin bilgisine ulaşmak şeklinde de ifade edilen bu yöntem, kelam âlimlerinin en fazla başvurduğu akıl yürütme yöntemlerinden biridir. Örneğin Kur'an'da, “Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: ‘**Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek.**’” diye Allah'ın insanı ahirete nasıl yeniden dirilteceğini soran müşriklere hitaben Hz. Peygamber'in şöyle demesi buyurularak cevap verilir: “**de ki: ‘onları ilk defa var eden diriltecektir.**”

Kelam ilminin meselelere yaklaşımı **normatiftir**. Yani inanç ve düşünce ile alakalı hususlarda kesin hükümler ve kurallar ortaya koyar. “Cennet ve cehennem haktır.”, “inanç esaslarını kalben tasdik eden mü'mindir.”, “inanç esaslarından herhangi birini inkâr eden kâfir olur.” gibi hüküm ifade eden cümle ve önermeler kelam ilminin normatif oluşuna örnektir.

Kelam 2.Ünite

1. Varlık Meselesi:

Kelamcıların varlık konusu ile ilgilenmelerinin **en temel sebebi**: “var olarak bilinen şeylerin aslında vehim ve zandan ibaret olduğu, dolayısıyla aslında gerçekliği olmayan, bir anlamda sanal bir dünyada yaşadığımız” şeklindeki iddialara karşı koymaktı.

Diğer sebep; önce Allah ile âlem arasında var oluş tarzı açısından temel ayrımı ortaya koyabilmek, sonraki adımda da, ikincisinden hareketle birincinin varlığını ispata zemin hazırlamaktır.

Kelamın kadim - hâdis şeklindeki ikili varlık tasnifinde birincisi Allah Teâlâ ile O’nun sıfatlarını, ikincisi ise âlemi ifade eder.

1.1. Allah-Âlem İlişkisi

Kur’an’da âleme ilişkin:

1) Âlemin bir düzen ve yasaya bağlı olarak işlediği, 2) İnsanların bu yasaların araştırması gerektiği, 3) Akılları tam olanlar için varlıkların yaratılışı ve işleyişinde ibretler olduğu, 4) Bütün bunların Allah’ın varlığına delil teşkil eden ayetler olduğu dile getirilir. 5) Kur’an insana bu gerçekleri görebilecek idrak kabiliyetleri (*basâir*) verildiği, 6) Kur’an-ı Kerîm âlemden bahsederken özellikle iki hususa vurgu yapmaktadır., **Birincisi**, içinde barındırdığı her şeyle birlikte bir bütün olarak âlemin yaratılmış olduğudur ki bu da mutlaka bir Yaratıcı varlığın var olmasını gerekli kılar., **İkincisi** ise duyularla algılayabildiğimiz âlemin, Yaratıcı’sının varlığına ulaştıran bir vasıta olmasıdır.

Kelamcıların âleme bakış ve değerlendirme biçimleri:

Kelamcılar “Allah ve sıfatları dışında kalan her şeyi “**mâsivâ**” olarak tanımlarlar. **“ Âlem**
değil, Âlem!”

Âleme “âlem” isminin verilmesini de şöyle açıklarlar: “**Âlem**”, deliller, işaretler demektir. Evrendeki bütün varlıklar Allah’ın varlığını gösterir.

1.2. Madde

Varlık ve madde sorunu felsefe ve kelamın ortak konusudur. Grek felsefesinde;

1) Âlemin nasıl meydana geldiği sorusunun cevabı aranır.

2) varlığı oluşturan ana maddenin ne olduğu sorusu sorulur ve su, ateş, hava, toprak gibi cevaplar verilir.

Demokritos ise varlığın bölünemez en küçük yapıtaşları olan **atom**lardan oluştuğunu ileri sürmüştür.

Varlığı sırf maddeye dayanarak açıklamanın yetersizliğini gören Eftun, Aristo ve İbn Sînâ gibi fizioflar ise madde dışında varlığı “**ide, form, ruh ve gaye**” gibi kavramları da temel olarak açıklamaya çalışmışlardır.

Kelamcılara göre madde ya da Âlem:

- 1) Allahtan ayrı ve farklı olandır. 2) O'nun yaratma fiiliyle var olandır. 3) Sonlu ve sınırlı olandır. 4) Her biri Allah tarafından yaratılmış olan atomlardan “cevher veya cüz”den oluşur. 5) Atomları oluşturan “araz”lar ise devamlılığı olan nitelikler olmayıp her an Allah tarafından yaratılırlar. atomların, hareket, renk, şekil, tat, koku vb. akla gelebilecek her türlü niteliği ise “araz” adını alır. 6) Varlığını devam ettirmek için Allah'a muhtaçtır.

1.3. Hayat

Materyalist (maddeci) anlayış, hayatı kaynağını da madde olarak göstermiştir. Buna karşılık **İslam**, hayatı kaynağı ve sebebinin Allah Teâlâ olduğunu bildirmiştir.

Kur'an-ı Kerîm Yüce Allah'ı “kendisi için ölüm söz konusu olmayan, ezeli ve ebedî hayat sahibi, diri” anlamında “**Hayy**” ve “hayat ve can veren” anlamında “**Muhyî**” olarak niteler.

1.4. İnsan

Yaratılmış varlıklar içerisinde melekler, cinler ve insanlar, akıl, idrak ve irade sahibi varlık kategorisini oluştururlar.

Kur'an'ın ifadesiyle Allah Teâlâ insanı;

- 1) En güzel bir yaradılışla yaratmıştı 2) Göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten çekindiği emanet yüklenmişti. 3) İnsan yeryüzünün halifesi kılınmıştı. 4) İnsanın bu dünyadaki asli vazifesi Allah'a kulluk etmektir. 5) Bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için yeryüzü insanın yaşamına uygun bir şekilde düzenlenmiş ve tabiatındaki her şey onun istifadesine sunulmuştur. 6) Aynı zamanda insana akıl ve irade verilmiştir. 7) Ancak insan akıl ve iradesiyle iyilik yapabilme özellikleri yanında nankörlük ve acelecilik gibi özellikleri sebebiyle kötülüğe de yönelebilen bir varlıktır.

İnsan, dünya ve ahiret mutluluğuna nasıl ulaşır?

İnsan, Allah'ın yol göstermesi ve fitratına koyduğu doğruyu bulma potansiyeliyle akıl ve iradesini iyilik yönünde kullandığında manevi açıdan yükselir, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşır.

Kelamın insana ilişkin konulara (insanın özgürlüğü ve sorumluluğu) değinmesinin gerekçesi nedir?

Kelam bir yandan insana Allah'a karşı ahlakî sorumluluklarının temeli olan imanı tanımlayarak bunun ne şekilde sağlanacağı ve muhafaza edileceğini ortaya koyar.

Öte yandan, başta varlığı olmak üzere kendisine sunulan tüm imkânların Allah tarafından sağlandığını gösterir.

Bir yönüyle insanın özgürlüğüne vurgu yapar diğer taraftan özgürlüğün mutlak ve sınırsız olmadığını, Allah'ın mutlak kudret ve iradesi ile kuşatıldığını vurgular.

Özgürlüğün amacının doğru tercihler yapmak olduğunu, doğru ya da yanlış tercihleri sonucunda karşılaşacağı olumlu ya da olumsuz durumları tasvir eder.

Kelam İlminde Temel Meseleler:

2. Bilgi Meselesi

Kelamın bilgi konusuyla ilgilenmesinin amacı nedir?

- 1- İnanca ilişkin esasları temellendirme, açıklama ve savunma amacına yöneliktir.
- 2- Bilgi meselesinin kelamcılar tarafından ele alınması, bir yandan da onların konuları sistemli ve metodik biçimde ortaya koyma gayretlerinin tabii sonucudur.

Kelamcıların bilgi meselesinde izledikleri yöntem:

Öncelikle bilginin imkânı üzerinde duran kelamcılar, daha sonra bilgiyi tanımlamaya ve bilgi elde etme vasıtalarının neler olduğunu tespit etmişlerdir.

Bilginin imkânı:

Kelamcılar, evrenin sanal ve bir yanılsamadan ibaret olduğu ve ayrıca varlıklar gerçekten var olmadığı için doğru bilgiye ulaşmanın da imkânsız olduğu iddiasını abes ve saçma bulur ve bunu oldukça ilginç farazi örneklerle ortaya koyar.

Buna göre, varlıkların gerçekliğini ve bunlara dair bilgiye ulaşmanın mümkün oluşunu reddeden kimselere, varsayalım vurulduğu veya bir şekilde acı verildiğinde, onlar buna dair kendilerinde bir bilgi oluştuğunu ve bunu diğer insanlara bildirmelerinin mümkün olduğunu kabul etmek durumunda kalacaklardır. (Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd Tercü-mesi, s. 193)

2.1. Bilginin Tanımı

Kelamcılar bilgiyi nasıl tanımlar?

Kelamcılar bilgiyi “tereddüdün zihinde oluşturduğu belirsizliği ortadan kaldırarak kişiyi tatmin edecek tarzda, bir şeyi olduğu hâl üzere bilme”, “kişiyi cahillik, şüphe ve zandan uzaklaştıran nitelik” gibi farklı biçimlerde tanımlamışlardır.

Bilginin çeşitleri: 1) Allah’ın bilgisi, herhangi bir vasıtaya duyulara, düşünmeye vs. ihtiyaç duymayan, ezeli ve ebedî, yokluğu düşünilemeyen, bütün bu özellikleriyle insanın bilgisinden tamamen farklı bir bilgidir ve buna “**kadîm bilgi**” adı verilir. 2) İnsana ait bilgi ise öğrenme ile sonradan meydana gelen “**hâdis (yaratılmış) bilgi**”dir.

İnsanın bilgisi oluşumu açısından ikiye ayrılır: Birincisi, herhangi bir akıl yürütme veya delillendirmeye ihtiyaç duymadan, doğrudan doğruya zihinde oluşan bilgidir. Bu şekilde oluştuğu ve reddedilmesi de mümkün olmadığı için bu tür bilgiye **zarurî (zorunlu) ya da bedîhî** (apaçık) bilgi denir.

Ulaşılan veriler üzerine düşünerek, birtakım vasıtalara başvurarak ve delil getirek oluşan bilgiye ise **nazarî** (akıl yürütmeye dayalı) ya da **istidlâlî** (delillendirmeye ulaşılan) bilgi adı verilir. Bu tür bilgiler sonradan edinilmiş bilgiler olduğu için bunlara kesbî veya **iktsabî** (kazanılmış) bilgi de denir.

2.2. Bilginin Kaynakları

Kelamcılarının geneli tarafından kabul edilen üç bilgi kaynağı vardır: Sağlam duyular (**havâss-ı selîme**), doğru haber (**haber-i sâdık**) ve akıl (**akl-ı selîm**)

Bilgi Kaynaklarının İşleyişi:

Kelamcılara göre bunların hiçbirinin terk edilmesi düşünülemez.

2.2.1. Akl-ı selim

İnsanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla denir.

A-İman meselesinde aklın işlevi:

Peygamber “Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: erginlik çağına kadar çocuktan, iyileşinceye kadar akıl hastasından ve uyanıncaya kadar uyuyandan.”²⁸ buyurarak aklın önemi ve rolüne işaret etmişti

B- İbadet meselesinde aklın işlevi:

Dinin, özellikle ibadetlere ilişkin alanında aklın belirleyici rolünden bahsedilemez. İbadetlerin akli aşan bir yönü de vardır.

Hz. Ali’nin “Eğer din sadece akılla olsaydı, ben mestin üstünü değil altını meshederdim; hâlbuki Resûlullah’ı üstünü meshederken gördüm” (Ebû Dâvûd, Taharet, 63)

Kelamcılara göre dinin ortaya koyduğu hükümlerde akıl ve mantığa mutlak manada aykırı, asla kabul edilemeyecek şeyler yoktur; Peki Aklın ulaşamadığı ya da ulaşamayacağı ve bulup kavrayamadığı ya da kavrayamayacağı ibadetler gibi konuları kelamcılar nasıl açıklar?

1- Bu konu akli aşan bir konu olabilir.

2- Bilimin geldiği düzey yetersiz olabilir. Din bunları ortaya koyar, akıl da benimser.

2.2.2. Haber-i sadık

1) Haberin bilgi kaynağı olma özelliği bilhassa vahye dayalı olan dinler için geçerlidir.

2) Peygamberlere melek aracılığıyla gelen, “vahiy” olarak adlandırılan bilgiler haberdir.

3) Bu bilgi güvenilir bir melek aracılığıyla geldiği ve yine güvenilir bir kişi olan peygamber aracılığıyla insanlara duyurulduğu için gerçeğe uygun doğru haberdir (haber-i sadık).

Haber-i sadık kendi içinde peygamberlerin getirdiği haber ve mütevatir haber olarak ikiye ayrılır.

A- Mütevatir Haber Yalan üzerine birleşmelerini aklın imkânsız gördüğü bir topluluğun rivayet ettiği haberdir.

B- Peygamberden Gelen Haber Peygamberliği mucize ile desteklenmiş ve ispat edilmiş pey-gamberin verdiği haberdır. Ancak bu çeşit bilgi, peygambere ina-nan için bir değer ve anlam ifade eder. İnanmayan için zorunlu bilgi ifade etmez. Peygamberden gelen haber hem Kur'an ayetlerini hem de sünneti kapsamaktadır.

2.2.3. Havass-ı selime

Havass-ı selime; Kelamcılara göre Duyu organları ya da Salim Duyular, bilgi kaynağıdır **lakin** bir eksiklik ve kusuru bulunmayan duyularla elde edilen bilgiler, aklın, doğruluğuna apaçık hüküm verdiği zorunlu bilgilerdir.

Allah Teâlâ da duyulardan özellikle aklî bilgiye ulaştırarak verileri temin eden işitme ve görmeye vurgu yaparak, bunların verdiği bilgilerin inanca temel teşkil edeceğini ve inkârı imkânsız kıldığını belirtmektedir:

2.3. İman-Bilgi İlişkisi

İmanla bilgi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bilgi olmadan imanın, iman olmadan bilginin kıymeti yoktur. İman bilinçli tasdik etmeyi gerektirir. Cahil kimsenin imanı nağıstır. Bilmek iman etmek değildir. Kur'an-ı Kerim doğru bilginin değerini ısrarla vurgular: “De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu, ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür.’”

2.4. Akıl-Vahiy İlişkisi

Vahiy ile akl-ı selimin birbiriyle irtibatlı ve bir anlamda karşılıklı olarak birbirine muhtaç olduğu söylenebilir. Vahiy doğrudan doğruya akıl sahibi insanı muhatap aldığı için, mükellef olan kişi vahyin getirdiği bilgileri aklıyla almakta, vahiy tarafından ortaya konulan hükümlerin anlaşılması, yorumlanması, işlenmesi ve delillendirilmesi akılla gerçekleşmektedir. Diğer yandan, akıl yaratıcı olarak kavradığı ve varlığına ulaştığı varlığın isimlendirmesini, mahiyetini, kainat ve insanla nasıl bir ilişki ve irtibat hâlinde olduğunu bilemez. Ayrıca o, yaratıcıya karşı sorumluluklarının ne olduğunu ve bu sorumlulukları ne şekilde yerine getireceğini ve en nihayet ona karşı şükür, minnet ve bağlılığını nasıl göstereceğini tek başına bilme imkânından yoksundur. Bütün bu hususlar akıl sahibi insana vahiy ve nakil (yani Kur'an ve sünnet) yoluyla bildirilmekte ve bu şekilde birer inanç esası hâline gelmektedir. Akıl ile vahiy arasında bir çelişki yoktur. Sahih hadisler asla akılla çelişmez. Bir konu hakkında hüküm verirken bazen aklın da yanılabilceğini unutmayalım.

3. Delil

Terim olarak ise, “doğru bir düşünceyle bakıldığı zaman, insanın sonuca ulaşmasını sağlayan şey” demektir. “Kendisiyle başka bir şeyin de bilgisine ulaşılan şey” olarak da tanımlanmıştır. Kelam sisteminde deliller nakli ve akli olmak üzere iki başlıkta incelenir.

3.1. Naklî Deliller

Öncülleri, ayet ve hadislere dayanan delile naklî ya da dinî delil denir. Mesela “Allah’ın emrini terk eden asidir; her asi de cehennem ateşini hak etmiştir.” cümleleri birer naklî delildir. Çünkü bu ifadeler “Emrime asi mi oldun?” ve “...Kim Allah ve Resûlü’ne karşı gelirse onun için cehennem ateşi vardır.” mealindeki Kur'an ayetlerine dayanmaktadır. Dinî delillerin inanç sahasında mutlak hüküm ifade etmeleri için hem varlığında şüphe olmaması hem de göstermek istediği mana açısından açık ve kesin olmaları gerekir. Hadislerin ise mütevatir olanları dışında kalanların, bizzat Hz. Peygamber’in ağzından çıktığı şekliyle bize ulaştığı konusunda mutlak bir kesinlikten de bahsedilemez. Dolayısıyla müteşabih ayetler, mütevatir seviyesinde ama müteşabih olan hadisler ve mütevatir olmayan hadisler inanç konusunda tek başına **itikat esaslarını** belirlemede kesin delil olarak kullanılamaz.

3.2. Akli Deliller

Akla dayanan delile denir. Akıl yürütme yoluyla elde edilen bilgilerdir. “Âlem değişkendir, her değişken sonradan meydana gelmiştir.” Cümleler akli delile birer örnektir.

Akıl yürütme üç şekilde olur:

1-Bütünden parçaya veya sebepten sonuca gidiş. Buna tümdengelim denir. “Bütün insanlar ölümlüdür. Ali de bir insandır. O hâlde Ali de ölümlüdür.” çıkarımı gibi.

2- Parçadan bütüne veya sonuçtan sebebe gidiş. Buna da tümevarım denir. “Ali, Ahmet, Mehmet ölümlüdür. Ali, Ahmet, Mehmet birer insandır. O hâlde bütün insanlar ölümlüdür.” çıkarımı gibi.

3- Parçadan parçaya gidiş; iki şey arasındaki benzerliğe dayanarak birisi hakkında verilen hükmü diğeri hakkında da vermek. Buna da kıyas denir. “Ali insandır. Ali ölümlüdür. Ahmet de insandır. O hâlde Ahmet de ölümlüdür.” çıkarımı gibi.

4- Hüküm

Mantıkta hüküm, bir şeyi tasdik veya inkâr etmek, iki kavram ve iki şey arasında “böyledir” veya “değildir” tarzında olumlu veya olumsuz bağlantı kurmak demektir. Dinde ise, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş insanların, yani mükelleflerin fiil ve davranışları ile ilgili farz, vacip, sünnet, haram, mekruh gibi nitelermeler ortaya koyan dinî ve ilâhî hitaba hüküm adı verilir.

İslam’da Dinî Hükümler Üç Başlıkta İncelenir

✓ İtikadi Hükümler: Akaid ve kelam ilimlerinin incelediği iman esasları ve inançla ilgili konulardır.

✓ Amelî Hükümler: Fıkıh ve İslam hukuku ilimlerinin incelediği ibadet ve muamelat konularıdır.

✓ Ahlaki hükümler: Ahlak ve tasavvuf ilimlerinin incelediği iyi ve kötü huylar, kalbî ve vicdani hükümlerle ilgili konulardır.

4.1. Dinî Hükümler

Dinî hükümler (ahkâm-ı şer’iyye, ahkâm-ı ilâhiyye), ayet ve hadislerden çıkarılan hükümlerdir. Dinin getirdiği bu hükümler üç başlık altında incelenir:

1-İtikadi Hükümler

İslam’ın inanca ilişkin yönünü oluşturan ve amel (pratik ve uygulama) ile ilgili olmayan hükümlerine itikadi hükümler denir. Bu hükümler, özünde âmentüde ifade edilen altı esası kapsar.

İtikadi Hükümlerin Özellikleri

✓ Kesinlik ✓ Açıklık ✓ Değişmezlik ✓ Bölünemezlik / Bütünlük

2- Amelî Hükümler

Yükümlülerin (mükellefler) yerine getirecekleri pratik işler ve görevler demek olan amelî hükümler ikiye ayrılır:

İbadetler: İnsan fikrini, ruhunu, iradesini terbiye eder. İbadetlerin ruhu ihlas ve samimiyettir. Yerine getirilişinde dünya menfaati gözetilmez, sırf Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak gaye edinilir. İbadetlerin kaynağı, Kitap, sünnet ve bu ikisine dayanan icma ve kıyastır.

Muamelât: İnsanlar arasındaki hukuki, beşerî ve sosyal ilişkileri düzenleyen hükümlerdir. Esasları Kur’an ve sünnette vardır. Muamelâtın ruhu adalettir. Muamelât ile ilgili konularda ictihad geçerlidir. Bu gibi hükümler - Kur’an ve sünnete aykırı olmamak kaydıyla - zaman, mekân, örf gibi durumların değişmesi hâlinde değişikliğe uğrayabilir.

3- Ahlaki Hükümler

İnsanların kendi aralarında ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini düzenleyen, terbiye kurallarını gösteren, nefsin eğitilmesine dayanan hükümlerdir. İslam ahlakına dair hükümler Kitap ve sünnette geniş olarak ele alınmıştır. Ahlakta “Allah’ın emrine saygı ve yaratıklarına merhamet” önemli bir esastır. Ahlaki hükümlere kalbî ve vicdani hükümler de denir.

Gıybet etmemek, çevreye karşı merhametli olmak, büyüklere saygı küçüklere sevgi göstermek gibi.

4.2. Aklî Hükümler

Akıl, var oluş ve gerçekleşme ile ilgili durumlardır. Akli hükümler üç başlıkta ele alınır.

1-Vâcib

Varlığı zâtının gereği olan, var olmak için bir sebebe muhtaç olmayan, yokluğu düşünüleemeyen varlık demektir.

Vâcib li-zâtihî şu özellikleri taşır:

✓ Vâcibin varlığından önce yokluk düşünülemez. Ne kadar geriye gidilirse gidilsin, vâcibin olmadığı bir an yoktur.

✓ Ezelî olan zâtın ebedî olması da zorunludur; vâcibin sonu yoktur. Ezelîlik, zorunlu olarak ebedî olmayı gerektirir.

✓ Vâcib varlık, atomlardan, parçalardan, şekillerden meydana gelmiş, cisme ait diğer özellikleri taşıyan bileşik bir varlık değildir; mutlaktır.

2-Mümkîn (Câiz)

Varlığı veya yokluğu zâtının gereği olmayan, var olmak için bir sebebe muhtaç olan, var olması da yok olması da eşit derecede imkân dâhilinde bulunan varlıktır. Allah (c.c.) dışında kalan tüm varlıklar mümkün varlıklardır.

3-Mümteni

Muhâl ve müstahîl de denilen mümteni, yokluğu zâtının gereği ve zorunlu olan, dış dünyada varlığı düşünilemeyen, varlığı ve gerçekleşmesi imkânsız olan demektir. Mesela birbirine zıt iki şey aynı anda, aynı yerde bir arada bulunamaz, bir şey aynı anda hem siyah hem beyaz, hem hareketli hem hareketsiz olamaz; çünkü böyle bir şey imkânsızdır.
